

ЛІТЕРАТУРА

1. Fidler, Peter-Alexander. Träumer und Rebell. In: Ernst Kreuder. Die Gesellschaft vom Dachboden. Erzählungen-Essays-Selbstaussagen. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1990. S. 607- 634.
2. Scholler, Wilfried F. Begrüßung eines Verschollenen. In: Ernst Kreuder. Die Unauffindbaren. Hamburg: Rotbuch-Verlag, 1996. S. 500-509.

ПОЕТИКА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО: ВІД ВИТОКІВ ДО В. ШЕВЧУКА

Тетяна СКУРАТКО,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

і методик їх навчання

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

Барокова доба в українській літературі (друга половина XVI – XVIII ст.) стала етапом відродження києворуських традицій та, за словами П. Білоуса, періодом «формування нової якості українського письменства під впливом внутрішніх потреб і прагнення засвоїти культурний досвід Західної Європи» [1, с. 185]. Саме в цей час відбулося значне поживавлення в освітньо-культурному та літературному житті України. Тож «на схрещенні ряду світоглядних та естетичних чинників середньовічної та ренесансної культур зароджується перший загальноєвропейський художній напрям і стиль бароко, який відіграє дуже важливу роль у формуванні тогочасної і майбутньої української культури» [2, с. 81]. Погоджуємося з думкою сучасного дослідника барокового письменства П. Білоуса, що «у літературі та житті бароко реалізувалось у потребі руху, зміни, мандрівки, трагічного напруження та катастрофи, пристрасті до сміливих комбінацій, авантюри» [1, с. 202]. Вважаємо, що саме в епоху бароко формується українська національна художня свідомість, що мало значний вплив на розвиток нашого письменства в майбутньому, адже саме в цей час українська література виходить на широкий шлях саморозвитку, стаючи органічною частиною європейської культури.

У літературознавчій енциклопедії за редакцією Ю. Коваліва віднаходимо думку, що характерним для бароко було «взаємоперетинання протилежностей, зокрема тенденцій геоцентризму та антропоцентризму, інтелектуалізму та сенсуалізму; окреслення плинності, мінливості та позірності багатогранного довкілля; перехід одного явища в інше, у свою протилежність; парадоксальність рівнозначних понять *бути і здаватися*» [3, с. 116]. Зауважимо, що для барокової літератури від її витоків характерною була мовна контрастність, переважаність композиції, розмаїтість художніх форм, синкретизм, орнаменталістика, емблематичність з містичною алегорикою та символікою, нанизування стилістичних тропів та фігур, зокрема наявність метафори як основного

зображально-виражального засобу. Зазначимо, що барокові твори привертали увагу «відкритістю, орієнтацією на синтез мистецтв (курйозна поезія, зокрема фігурні вірші), інтелектуальною грою, динамікою мислення, одивненням літератури» [3, с. 116]. Важливою особливістю, на наш погляд, є органічна єдність української барокової літератури з національною ментальністю, що простежується уже в творчості митців другої половини XVI – XVIII ст. (І. Величковський, І. Максимович, С. Яворський, Л. Баранович, І. Галятовський, А. Радивиловський, Д. Туптало Ростовський, Т. Прокопович, І. Некрашевич, Г. Сковорода).

Важливу роль, на наше переконання, в дослідженні українського літературного бароко відіграє постать видатного українського письменника другої половини XX століття Валерія Шевчука. Проф. М. Ткачук, наголошуючи на вагомості письменника в історії української літератури XX століття та окреслюючи його як важливого представника української прози аналітико-інтелектуальної стильової течії, називає Валерія Шевчука «українським Вольтером», «людиною-енциклопедистом», «людиною Ренесансного типу» [6, с. 510]. Шевчукове «детальне і скрупульозне занурення в бароковий текст сприяло формуванню альтернативних до сучасних уявлень про життя, світ, людину, творчість. Мабуть, тому в художньому світі Валерія Шевчука репрезентація барокової літератури стала виразним виявом самоідентифікації» [5, с. 218]. Еволюцію українського бароко на різних етапах його становлення Валерій Шевчук простежив у ґрунтовній науковій праці «Муза Роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть» (2004-2005, видавництво «Либідь») [7; 8]. Над цією фундаментальною розвідкою дослідник працював кілька десятиліть.

Зауважимо, що Валерій Шевчук у «Музі Роксоланській. Українській літературі XVI–XVIII століть» (доречі, не називаючи її історією української літератури) виводить витoki українського бароко із Ренесансу, доводячи їх генетичні зв'язки, поділяє цей період на три фази: 1) раннє бароко (кінець XVI – 1640-ві роки); 2) розвинене бароко (1640-ві роки – 1709 або 1725 рр.); 3) пізнє бароко (1725 – кінець XVIII ст.). Автори «Історії української літератури у дванадцяти томах» [2] зазначають, що Валерій Шевчук виходить із таких засад: «1. Історія літератури поділяється на історико-естетичні періоди. 2. У науковому розгляді домінує метод історизму. 3. Поезія в часи Ренесансу та бароко була мовою розуму, а не почуття. 4. Багатомовність давньої літератури. 5. Література творилася окремими індивідуумами. 6. Автори належали до певних осередків, згуртованих чи довкола мецената, чи біля навчального закладу» [2, с. 27].

У «Музі Роксоланській. Українській літературі XVI–XVIII століть» Валерій Шевчук зазначив, що національне бароко «не тільки відбивало ментальність українського народу, а значною мірою її творило і збагачувало» [8, с. 333]. Дослідник наголосив, що барокові майстри слова «зуміли створити своєрідну, високого, середнього й низового стилів літературу зі своїми питомими рисами, своїми вершинами структурами, своєю глибиною, висотою та шириною, своїм духовним та земним обличчям» [8, с. 333]. Отже, слушною є думка, що «Муза Роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть» як вершинна в осмисленні Валерієм Шевчуком бароко розкриває його важливі аспекти:

багатоголосся, модерна естетика, підтекстове читання, симбіоз архаїки й новацій на всіх рівнях жанрового інваріанту і змістової наповненості» [5, с. 219].

Валерій Шевчук був уважним читачем-інтелектуалом та прискіпливим дослідником давнього українського письменства, що дозволило йому творити високохудожні тексти, які може досягнути лише належно підготовлений читач, адже у них за законами барокового типу мислення по-філософськи осмислено множинність та суперечність світу, його містичність, ілюзорність. Проф. М. Ткачук зауважує, що «в епічних полотнах Валерія Шевчука кожен образ, кожна деталь відзначаються смисловою ємністю і художньою правдивістю» [6, с. 542]. Письменник в слід за бароковими митцями творить картини одвічної боротьби добра і зла, людяності і антилюдяності, честі і безчестя, а ареною цієї боротьби є людські душі («Дім на горі» і «На полі смиренному»). Цікавою, на наш погляд, є думка проф. М. Ткачука щодо концептів роману-балади «Дім на горі», які, на наше переконання, є наскрізними у творчості митця: «єдність роду як символу ідентичності, постійне повернення «блудних синів» додому, відродження матері, а отже, України, широкий її творчий потенціал, зникнення колоніального типу свідомості через усвідомлення нерозривних зв'язків з історією розвитку української нації» [6, с. 532]. Герої Валерія Шевчука попри відчуття абсурдності буття, віднаходять ціннісні орієнтири, самоутверджуються, дбають про свою «фортецю» – Україну. Отже, письменник завжди стояв «на сторожі духу нації», «будував свій храм» на підвалинах палкої любові до Батьківщини, на чому наголошують учасниці освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» [4] Надія Сеньовська, Тетяна Скуратко, Ірина Скасків.

Учасниці освітньої волонтерської команди «Патріотичні й небайдужі» переконані, що життєва позиція Валерія Шевчука, його подвижницька праця на ниві націєтворення є гідним прикладом для наслідування, а бароковий тип мислення дозволив витворювати високохудожні твори, в центрі яких – Людина, для якої важливим є віднайти себе, стати на бік добра та справедливості.

Отже, Валерій Шевчук як дослідник бароко, обстоюючи необхідність самопізнання, пошуку істини, зумів віднайти свій неповторний необароковий стиль. Простежуючи поетику бароко від витоків до Валерія Шевчука, зауважимо, що його барокове світосприйняття знайшло вияв у необарокових стильових домінантах. Сьогодні з впевненістю можемо сказати, що, попри зауваження самого автора («на полі дослідів літератури українського бароко належить виконати величезну роботу, непосильну одній (чи кільком) людині, аби пізнати те, що до нашого часу дійшло» [8, с. 693]), йому було під силу осмислити барокову епоху; засвоїти і творчо переосмислити досвід українського барокового письменства; естетично реалізувати виразні елементи бароко на жанровому, стильовому, поетикальному, образному рівнях; бути «книжником» ХХ століття; стояти на сторожі духу нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. Історія української літератури XI–XVIII ст.: навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2009. 424 с.

2. Історія української літератури у дванадцяти томах. Том другий. Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.). Київ: Наукова думка, 2014. 839 с.
3. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К. : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
4. Патріотичні й небайдужі. Офіційна сторінка. URL : <https://www.facebook.com/profile.php?id=61555874657142>
5. Скуратко Т., Бородіца С. Художній світ Валерія Шевчука в контексті барокової поетики. *Studia methodologica*. Вип. 59. Тернопіль; Кельце: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 216-225.
6. Ткачук М. Українська література XX століття. Монографія. Тернопіль: Медобори, 2014. 608 с.
7. Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література XVI-XVIII століть: у двох книгах. Книга перша. Ренесанс. Раннє бароко. Київ: Либідь, 2004. 398 с.
8. Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література XVI-XVIII століть: у двох книгах. Книга друга. Розвинене бароко. Пізнє бароко. Київ: Либідь, 2005. 726 с.
9. Шевчук В. Птахи з невидимого острова: роман, повісті. Київ: Рад. письменник, 1989. 470 с.
10. Шевчук В. Вибрані твори: роман-балада, оповідання / передм. М. Жулинського. Київ: Дніпро, 1989. 526 с.

ПРИТЧА Ф. КАФКИ «ПЕРЕД ЗАКОНОМ»: ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ ВІДКРИТОГО ТВОРУ

Катерина Нестерчук

*асистент кафедри романо-германської філології,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,*

Анастасія Захарків

*студентка факультету іноземних мов,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,*

У сучасному літературознавстві зростає інтерес науковців до концепцій, які базуються на активній ролі реципієнта у творенні значення під час читання. Однією з таких є ідея відкритого твору, що передбачає інтерпретаційну багатозначність тексту та його здатність актуалізувати у свідомості читача різні тлумачення у процесі сприйняття. Притча Франца Кафки «Перед законом», на нашу думку, є показовою в цьому контексті, оскільки характерні їй багатозначна символіка, метафорична насиченість, філософська напруга й смислова полірецептивність створюють простір для численних інтерпретацій, що уможлиблює аналіз твору як